

# Ефективне використання енергетичних ресурсів України як основа добробуту нації

*У статті розглянуте питання підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів, що видобуваються в Україні, як важливої передумови сталого економічного розвитку та зростання добробуту нації.*

*В статье рассмотрены вопросы повышения эффективности использования энергетических ресурсов, добываемых в Украине, как важной предпосылки для стабильного экономического развития и роста благосостояния нации.*

*This study is dedicated to the searching how increase the effectiveness of allocation of energy resources to be mined in Ukraine in case of stable economic development and increase of nation's welfare.*

**Постановка проблеми.** Ефективне використання природних ресурсів лежить в основі економічного зростання будь-якої країни. Природні ресурси виступають не лише як фактор виробництва, вони використовуються в тому числі як джерело доходів у міжнародній торгівлі сировиною та продуктами її переробки. Однак розквіт багатих на копалини країн залежить від вичерпаності родовищ в часі. В такому випадку говорять про «прокляття» природних ресурсів. Від зваженості державної політики у використанні природних багатств залежить стабільність економічного розвитку країни та добробут її населення в довгостроковій перспективі.

**Аналіз досліджень та публікацій з проблеми.** Тематиці ефективного використання енергетичних ресурсів в Україні приділяють увагу такі вчені, як: В.Д. Білодід, С.П. Денисюк, М.В. Гнідий, С.Ф. Єрмілов, І.М. Карп, М.П. Ковалко, В.І. Коновалюк, І.Є. Корнілов, М.М. Кулик, Н.Б. Малахов, І.В. Недін, Б.С. Стогній, С.Б. Тулуб, А.К. Шидловський, Б.З. Піріашвілі. Недостатньо розкритим, на думку автора, залишається питання формування методів регулювання ринків енергетичної сировини з метою максимізації суспільного добробуту та забезпечення сталого економічного розвитку держави.

Розв'язання проблематики добробуту нації хвилювало багатьох представників людськості з давніх часів. Представники соціалістичної утопії Т. Кампанелло і Е.–Г. Мореллі розглядали добробут як філософську категорію і стверджували, що загальне щастя досягається шляхом рівного розподілу всіх благ в суспільстві. Засновник економічної теорії англійський вчений А. Сміт вбачав добробут у зростанні чистого доходу нації за рахунок використання наявних факторів виробництва: капіталу, праці і землі. Важливою передумовою для зростання національного багатства розглядалася дія так званої «невидимої руки» відкритої економіки.

Сучасне розуміння економічної теорії добробуту нерозривно пов'язують з В. Парето і А. Пігу. Італійський вчений В. Парето висунув ідею оптимальності, за якою добробут суспільства досягає свого максимуму, а розподіл ресурсів становиться оптимальним, якщо будь-яка зміна такої системи розподілу не погіршує стан добробуту принаймні одного з її суб'єктів. Оптимальний стан ринку досягається у врівноваженні прагнень всіх його учасників відповідно до їх функцій корисності. Рушійною силою у врівноваженні інтересів учасників ринку виступає дія відкритої економіки. Представник кембриджської школи А. Пігу розширив теоретичні підходи з оцінки добробуту за рахунок введення в теорію поняття низхідної граничної корисності, а також принципу утилітаризму – втручання держави у врегулювання тих недоліків суспільного розподілу благ, які не забезпечуються відкритою економікою. Згідно з А. Пігу, для кожного виробленого товару має виконуватися умова, що сума всіх витрат, понесених в суспільстві для отримання додаткової одиниці суспільного блага, має дорівнювати граничним суспільним витратам, тобто сумі, яку люди погодилися б заплатити за альтернативне використання ресурсів. Максимізація суспільного добробуту по Пігу передбачає впровадження прогресивного оподаткування в залежності від граничної корисності благ для кожного члена суспільства, а також перерозподіл доходів через державний бюджет, направлений на згладжування так званих «зовнішніх ефектів» ринку, які виникають як побічні наслідки від економічної діяльності.

**Метою статті** є розробка механізмів підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів України в контексті забезпечення її енергетичної безпеки та сталого економічного розвитку.

**Виклад основного матеріалу.** В енергетичній сфері такими недоліками ринку розглядаються: обмеженість природних ресурсів, які з часом повністю виснажуються; негативний вплив на навколишнє середовище; монополізація галузі в рамках ефекту економії на масштабі, що згодом може призвести до неефективного розподілу ресурсної ренти, так званого природного багатства нації.

Вирішення даної проблематики криється в ефективності перерозподілу монопольних надприбутків, які отримуються з ресурсної ренти. В економічній теорії розглядають ренти, названі на честь англійського економіста Д. Рікардо та американського економіста Г. Хотеллінга.

В основі диференційної ренти Рікардо лежить різниця у факторах виробництва (на прикладі Рікардо це сільськогос-

подарська земля), яка за рівними умовами капіталу і праці дає різну вартість кінцевого продукту. Пропозиція вартості за найвищими граничними витратами, що викликані складними умовами виробництва, надає можливість для інших учасників ринку, що мають більш сприятливі умови, отримати додаткові прибутки у вигляді ренти. На прикладі видобувної промисловості формування ціни за граничними витратами сприяє використанню найбільш доступних, а отже і дешевих енергоносіїв, вичерпання яких становить проблему для майбутніх поколінь.

Можливості для запобігання негативному наслідку вичерпання незворотних ресурсів доводяться у дослідженнях Г. Хотеллінга та Р. Солоу. Г. Хотеллінг у своїй роботі «Економіка вичерпних ресурсів» довів, що ціна за незворотні ресурси має відображати готовність кінцевих споживачів відмовитися від власних споживчих переваг і віддати за них більшу ціну, ніж розмір граничних витрат виробництва. Отже, рента Хотеллінга відображає еластичність попиту на обмежений товар в залежності від його споживчого значення.

На схематичному зображенні принципу формування ціни на енергоносії (див. рис.) видно, що рента Хотеллінга значно перевищує ренту Рікардо. Це викликано обмеженістю потужностей видобування, а також нееластичністю попиту. Якби діяли абсолютно конкурентні умови і обсяги видобування не обмежувалися (в точці Q), пропозиція б формувалася у в точці перетину її з попитом за ціною (P<sub>0</sub>) і обсягом (Q<sub>0</sub>). В цій ситуації держава вимушена вирішувати суперечливі завдання: з одного боку розширення пропозиції може призвести до більшого виснаження ресурсів, з іншого допущення її обмеженості – до монополізації ціни. Вирішенням цього завдання є встановлення ринкової вартості на енергоресурси і перерозподіл отриманих за рентою Хотеллінга ринкових надприбутків на користь суспільства.

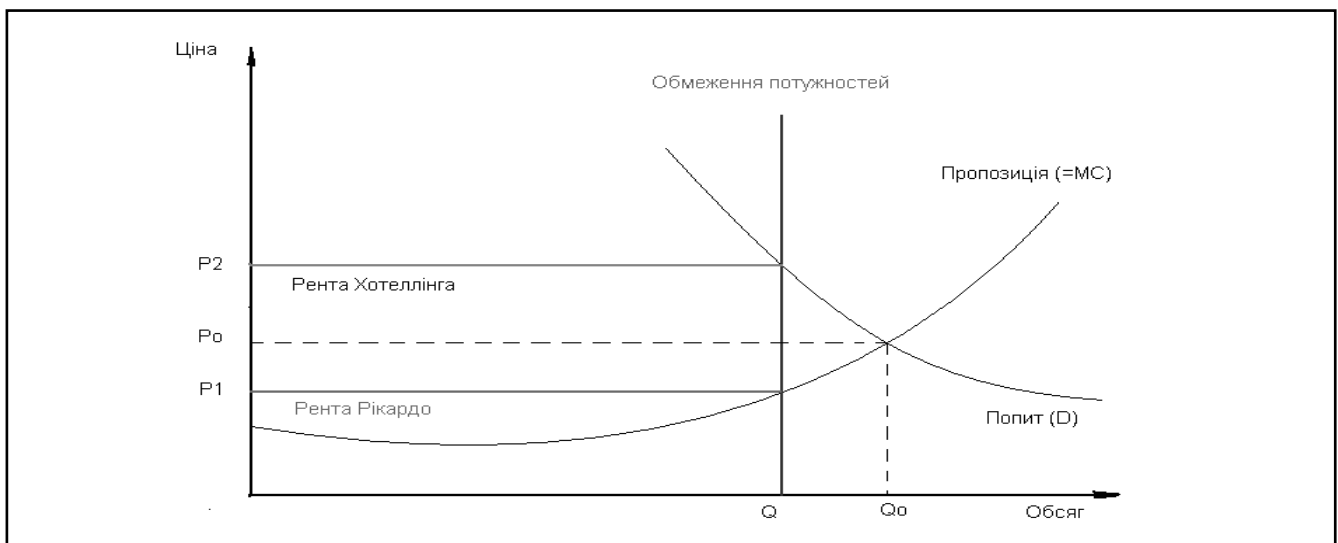
Необхідність цільового перерозподілу прибутків запропонував американський економіст Р. Солоу, який ввів у теорію природних ресурсів фактор технологічного прогресу. В своїй праці

«Економічна теорія ресурсів або ресурси економічної теорії» він виходив з того, що найбільш уразливим оказується сучасне покоління, оскільки з поступовим використанням ресурсів відбувається технологічний прогрес, завдяки якому кожне наступне покоління отримує нові матеріали і технології, яких не мало попереднє. Тому, витрачаючи ресурси, сучасне покоління має створити значний виробничий потенціал, на базі якого відбуватиметься подальше економічне зростання. Іншими словами, сучасне покоління має інвестувати прибутки, що отримуються від природної ренти, в технологічний розвиток. Вартість обмежених ресурсів має сприяти розвитку альтернативних (резервних) технологій, які виступають економічним субститутутом кінцевого ресурсу після його вичерпання.

Прозорість формування ринку енергоносіїв, структурної побудови кінцевої ціни на енергоресурси, державної політики з перерозподілу ресурсної ренти виступають життєво необхідною передумовою для перетворення «ресурсного прокляття» на суспільне благо. В новій парадигмі розвитку ринкових відносин функціональним завданням держави постає:

- розподіл надр серед приватних компаній на основі кращої конкурентної пропозиції, тобто сприяння конкурентної боротьби за монополні сегменти ринку;
- перерозподіл монополних надприбутків шляхом впровадження гнучкої системи рентної плати та інших фіскальних платежів;
- сприяння розвитку альтернативних джерел енергії, що направлено на заощадливе використання класичних джерел енергоносіїв;
- диверсифікація зовнішніх шляхів постачання як основи для підвищення конкурентоспроможності внутрішнього ринку енергоносіїв.

Конкурентна ціна, що формується за умов відкритого ринку, виступає природним регулятором, що підштовхує всіх його учасників до заощадження та підвищення ефективності використання енергії, впровадження сучасних технологій з видобування, зростання зайнятості населення шляхом



Формування ціни на енергоносії за рентою Рікардо і Хотеллінга [8, с. 49]

## СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

утворення нових місць та ущільнення сегментів ринку праці. Ринкова ціна сигналізує також на міжнародному ринку капіталів про можливості довгострокового інвестування і сприяє залученню іноземних інвестицій.

Світовий досвід демонструє широкий інструментарій фіскальних і нефіскальних методів регулювання ренти, отриманої від експлуатації природних ресурсів. До фіскальних інструментів відносяться прямі і непрямі податки.

Серед прямих податків найбільшого поширення набули такі:

- Податок на прибуток підприємств (corporate income tax) – нараховується як звичайний, на рівні з іншими видами економічної діяльності, податок або як спеціальний, що має набагато вищу ставку. У першому випадку податок за звичайною ставкою використовується у комбінації з іншими податковими інструментами з метою отримання обов'язкових платежів державі не залежно від кон'юнктури ринку енергоносіїв. У другому випадку ставка податку збільшується виключно для компаній в сфері видобування енергетичних копалин. Для того щоб підприємства не мали спокуси, зменшувати базу оподаткування шляхом збільшення видатків і, за рахунок цього, зменшувати податкове навантаження, податок із збільшеною ставкою вводиться у прив'язці до окремого бухгалтерського обліку за кожним проектом або ділянкою видобування. За рахунок цього здійснюється відокремлення затрат між проектами (наприклад, прибутковими проектами та збитковими), а також від затрат, що здійснюються у загальній діяльності компанії і не пов'язані безпосередньо з видобуванням копалин. Такого роду розмежування бухгалтерського обліку (ring fencing) за географічним або проектним принципом використовується також в рамках діяльності транснаціональних компаній з метою недопущення надмірного відтоку капіталу як плати за запозичення (interest payments) в країні (офшорні зони) із більш ліберальним режимом оподаткування. Недоліком даної системи оподаткування є складність впровадження стандартів роздільного бухгалтерського обліку.

- Прогресивний податок (progressive profit tax) – податок, що стягується за прогресивною шкалою у прив'язці до певних критеріїв, якими можуть виступати ринкова ціна енергоносіїв, обсяги виробництва, торговий оборот або рентабельність продажів. Розвинені держави на сьогодні все частіше звертаються до критеріїв так званої R-факторної моделі та моделі норми прибутку.

- R-факторна модель розглядає співвідношення валових надходжень до валових затрат підприємства. Якщо коефіцієнт такого співвідношення перевищує одиницю, включається прогресивний податок з прибутку підприємства. Ступінь його градування залежить від зростання коефіцієнту співвідношення, починаючи від одиниці. Мета такого підходу – стимулювати інвесторів шляхом надання податкових преференцій на перших етапах реалізації проектів, коли потрібні найбільші капіталовкладення. В цьому випадку держава лишається однак без доходів на невизначений час. Запобіг-

ти цьому дозволяє система комбінування прогресивного і звичайного податків. Першим обкладаються надприбутки відповідно до коефіцієнту диференціації, другим – валовий прибуток підприємств.

- Модель норми прибутку є подальшим вдосконаленням попередньої моделі, оскільки вводить у відносини між у відносини між «принципалом» і «агентом» інтереси останнього щодо отримання цільової норми прибутку (target real rate of return). Підприємство в такому випадку отримує певні стимули для реалізації проекту, які гарантують його право отримувати прибутки в рамках визначеної граничної норми. Отримані надприбутки обкладаються відповідно прогресивним податком. Граничний розмір цільової норми прибутку орієнтується на рентабельність альтернативних безризикових інвестицій та специфічну для країни премію за ризик інвестування. Недоліком прогресивного оподаткування залишається складність його адміністрування та зростання відповідних регуляторних витрат держави.

Враховуючи недоліки прямого оподаткування, більшість країн світу доповнюють його широким інструментарієм непрямого оподаткування. До нього входять:

- Роялті (royalties) – історично найбільш вживаний інструмент оподаткування мінеральної сировини. Його застосування має різні форми. Розрахунок роялті може нараховуватися на одиницю продукції (наприклад з 1 куб. м або тонни) або її вартість (так звані адвалерні податки). Окремі роялті мають форму прогресивного податку. Вони можуть також поділятися між центральним і місцевими бюджетами. Основна складність розрахунку роялті – визначення його розміру, який відповідав би ринку. Найбільш проблемним це питання постає, коли видобуток енергоносіїв не є однорідним і має значну різницю у витратах в залежності від родовища. Тому в окремих країнах, з гомогенною структурою видобутку, роялті може використовуватися як основний інструмент, тоді як в інших – лише як додатковий. Зменшення ставки роялті для альтернативних енергоносіїв може розглядатися як додатковий стимулятор для розробки їх родовищ.

- Податок на додану вартість (value added tax) – як різновидність адвалерного податку часто використовується у видобувній галузі різних країн. Утім найбільшу проблему з його застосуванням становлять питання щодо відшкодування ПДВ з експорту (якщо країна виступає нетто-постачальником енергоносіїв на зовнішній ринок) та нарахування ПДВ на імпорт інвестиційних товарів, необхідних для видобувної промисловості. В окремих країнах для запобігання ускладнень або створення додаткових стимулів ПДВ стягується за нульовою ставкою.

Набір неподаткових інструментів регулювання діяльності підприємств у видобувній галузі є більш різноманітним. Сюди входять різного роду рентні платежі, у тому числі за користування надрами, концесію або оренду. Переваги таких платежів в тому, що держава отримує їх з самого початку реалізації проекту, недолік – слабкий зв'язок з ефективністю діяльності видобувної компанії та ринковою кон'юнкту-

рою. Відсутність такого зв'язку змушує державу постійно корегувати розмір платежів, що небажано для інвесторів. За умов відсутності гнучкого зв'язку з економічною кон'юнктурою держава несе певний ризик щодо завищеного або заниженого рівня рентних платежів, що може виступати стримуючим або, навпаки, занадто привабливим фактором для інвесторів. У цьому контексті рентні платежі, як правило, встановлюються на невисокому рівні і використовуються як додатковий інструмент до оподаткування.

Запобігти такій невизначеності можуть аукціони з продажу права на розробку та експлуатацію родовищ. Для цього держава (в особі державного підприємства або нафтяної компанії) здійснює попередню геологічну розвідку родовищ, оцінку їх можливих запасів та технічних умов видобутку, згодом виставляє право подальшої розробки на аукціон. Платежі з аукціону відображають дійсний рівень ринкової зацікавленості у відповідному лоті. Отже, аукціони можуть бути ефективним інструментом у корегуванні відповідної рентної політики.

Одним із найбільш поширених у світі інструментів забезпечення участі держави в отриманні ресурсної ренти виступають так звані угоди про розподіл продукції. В рамках такого співробітництва здійснюється розподіл продукції між інвестором і державою (як правило в особі державного підприємства), яка оцінюється як прибуткова частина після покриття всіх виробничих витрат. Структура виробничих витрат, а також їх допустимий граничний рівень закріплюються на договірній основі. Витрати, що перевищують граничний поріг, можуть бути перенесені на подальші періоди, термін яких, однак, може обмежуватися. Пропорція розподілу прибуткової частини продукції може бути як 50/50, так і інша. Перевага такого методу співробітництва полягає в тому, що держава, здійснивши мінімальні попередні інвестиції у розвідку надр, у подальшому економить на витратах з розбудови і експлуатації, натомість отримує гарантовану участь у прибутку. Привабливість проекту для інвестора оцінюється з точки зору можливих ризиків, що лежать в площині природних умов видобутку, ринкової кон'юнктури, політичної, у тому числі фіскальної, стабільності країни – контрагента.

Однак найбільш тісне співробітництво між державою і інвестором може бути реалізовано шляхом участі держави на пайовій основі в інвестиційному проекті. Така участь може бути здійснена як шляхом заснування спільного підприємства, так і викупу частки вже існуючого підприємства на ринкових засадах або її отримання на певних умовах майнових прав. Участь держави не обов'язково має бути мажоритарною, достатньо і міноритарної частки для отримання доступу до внутрішньої інформації щодо ефективності діяльності компанії. Саме в цьому і полягає її сенс. Держава на рівних правах з іншими акціонерами здійснює інвестування в проект та отримує з цього дивіденди. Водночас вона володіє інформацією, необхідною для більш детального розрахунку допустимої частки розподілу ресурсної ренти.

Світовий досвід показує, що більшість країн, що розвиваються, схилиються до використання схем співробітництва в рамках угод про розподіл продукції [10]. Серед них більшість надає перевагу фізичному розподілу прибуткової частини продукції, де частка держави у прибутку може коливатися від 40 до 90%. Розвинуті країни покладаються переважно на грошові потоки в рамках диференційованої рентної ставки або податку на надприбуток [13]. Такий підхід максимально наближений до умов відкритого ринку, максимізує частку держави у розподілі ресурсної ренти. Його впровадження залежить від прозорих правил гри на ринку, стабільності податкової системи, досконалості бухгалтерської звітності та податкового аудиту. Цікавими з точки зору досвіду для можливого впровадження в Україні є підходи з формування фіскальної політики в Республіці Казахстан [9], а також пропозиції російських економістів з впровадження R-факторної моделі для власної нафтогазової промисловості [2].

Регулювання підприємницької діяльності у сфері видобування енергетичних копалин в Україні базується на широкій законодавчій базі, яка включає:

- 1) Кодекс України «Про надра» від 27.07.94 р. №132;
- 2) Закон України «Про угоди про розподіл продукції» від 14.09.99 р. №1039;
- 3) Закон України «Про альтернативні види палива» від 14.01.2000 р. №1391;
- 4) Закон України «Про нафту і газ» від 12.07.2001 р. №2665;
- 5) Закон України «Про рентні платежі за нафту, газ і газовий конденсат» від 05.02.2004 р. №1456;
- 6) Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 03.06.2008 р. №309;
- 7) Закон України «Про газ (метан) вугільних родовищ» від 21.05.2009 р. №1392.

На жаль, широкий спектр нормативних актів носить здебільшого фрагментарний, а подекуди і суперечливий характер, що пов'язано з відсутністю в країні стратегічного бачення розвитку економіки природних ресурсів, а також мінливістю політичної влади, яка приймає скоротечні рішення на користь поточних потреб, нехтуючи довгостроковими інтересами суспільства. Діюче правове поле регулювання діяльності з користування природними (у тому числі енергетичними) надрами в Україні має такі недоліки:

- 1) створені умови не сприяють максимізації ефекту використання природних ресурсів, пов'язаного з отриманням інвесторами зваженого прибутку на інвестований капітал та перерозподілом державою решти ресурсної ренти на збалансування доходів в суспільстві (виконання соціальних програм) та інвестування у сталий економічний розвиток на базі науково-технологічного прогресу. Причиною тому є відсутність відкритого ринку енергоносіїв, як саморегульованої системи. Натомість державою здійснюються спроби замінити ринкові механізми інструментами адміністративного управління з нескінченним спробами підвищити його

## СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

ефективність. Фіксовані рентні платежі не дозволяють державі отримати максимально допустимий зиск від ресурсної ренти. Відсутність ринку, а відтоді і ринкової ціни на енергоносії, що сигналізує про граничну корисність енергоносіїв для споживання, з одного боку, з іншого – надає стимулів для виробників здійснювати необхідні інвестиції у розбудову ресурсної бази, – не дає державі можливості оцінити рівень максимально допустимих доходів;

2) надмірна кількість регламентованих норм створює широку базу для корупції і зловживання в економіці, що забезпечує тіньовий перерозподіл капіталу і, в свою чергу, призводить до поглиблення соціальної диспропорції в суспільстві. Численні норми та нормативи дають спокусу для «агента» виторгувати у «принципала» кращі умови шляхом тіньових домовленостей;

3) відсутність чіткого призначення доходів, що отримує держава від перерозподілу надприбутків з ресурсної ренти. Адже ці доходи мають йти не на «проїдання» бюджету, а інвестуватися у сталий розвиток економіки через підтримку її наукового потенціалу, впровадження інноваційних технологій, у тому числі у розбудову альтернативних джерел енергії, що виступають субститутами (замінниками) традиційних джерел, а отже заощаджують їх використання в довгостроковій перспективі. Велика значимість цих коштів і для соціальної консолідації суспільства шляхом інвестування у пенсійні, оздоровчі та освітні проекти.

Вирішення зазначеної вище проблематики не можливо без впровадження реально діючої ринкової економіки в сфері енергетичних ресурсів. Ринок газу в Україні має бути реалізовано відповідно до Закону «Про засади функціонування ринку природного газу» (від 08.07.2010 р. №2467), який приймався з урахуванням вимог імплементації європейського законодавства, що витікає з членства України в Енергетичному співтоваристві Європи. На жаль, даний закон визначає лише тільки концептуальні засади реформування ринку газу і не містить безпосередніх заходів з його впровадження. Крім цього, лібералізація ринку газу на сьогодні стикається з проблемою забезпечення населення цим видом палива за ціною, що значно нижча за ринкову (відповідно до постанови КМУ «Про забезпечення споживачів природним газом» від 27.12.2001 р. №1729). З загального обсягу газу, що видобувається на сьогодні в Україні (20,3 млрд. куб. м у 2009 році) більшість іде на потреби населення (16,9 млрд. куб. м), решта, у тому числі імпортований газ, на потреби житлово-комунального господарства (6,6 млрд. куб. м).

Впровадження ринкових механізмів у торгівлі нафтою (згідно з положенням КМУ «Про запровадження аукціонів з продажу нафти, газового конденсату, природного, скрапленого газу та вугілля» від 04.04.2000 р. №599) стикається з іншою, ніж у сфері газу проблематикою, пов'язаною з монополізацією відносин у цьому сегменті ринку.

Проблематика впровадження конкурентних відносин на ринку енергоносіїв погіршується через монопольне поло-

ження державної компанії НАК «Нафтогаз України» в нафтогазовому комплексі країни.

За таких умов ціна на вітчизняні енергоносії, що формується на внутрішньому ринку, значно нижча за відповідну на міжнародному рівні. Відсутність ринкових стимулів призводить до певних диспропорцій в економіці, які проявляються у:

1) відсутності достатнього капіталу у видобувних підприємств, необхідного для розширення виробництва. Це, в свою чергу, призводить до виснаження розвіданих до цього часу запасів при недостатньому обсязі впровадження нових джерел видобування, застаріння основних засобів, зростання технологічних втрат виробництва;

2) відсутності у споживчій стороні економічних стимулів для заощадження споживання енергоносіїв та підвищення ефективності їх використання. Доступність дешевої енергії призводить лише до її марнотратства. Енергоефективність економіки України при цьому падає і становить 0,4 т.н.е./\$ тис. ВВП у паритеті купівельної спроможності\*;

3) зростанні залежності від зовнішніх поставок енергоносіїв. Україна лише на 33% забезпечує свої власні потреби у природному газі, і на 36% – у сирій нафті (за даними 2009 року);

4) зростанні адміністративних втрат, пов'язаних з необхідністю утримання великого штату неефективного, по суті, управлінського апарату, а також необхідністю компенсації різниці між виробничими втратами та дешевою енергією, що надається споживачам (населенню та в сфері ЖКГ). Неефективний перерозподіл доходів та перехресне субсидювання призводить до зростання інфляційного тиску в економіці.

Україна має значні запаси вуглеводнів, обсяги яких дозволили б повністю покривати внутрішній попит на енергоносії за власний рахунок. Однак більшість з них є важкодоступними, що потребує значних капітальних інвестицій у модернізацію наявних потужностей, а також впровадження принципово нових технологій з видобування. Розробка і експлуатація таких ресурсів набуває рентабельності лише за певним рівнем ринкової ціни. За даними попередньої геологічної розвідки, оціночні запаси нафти та газового конденсату в Україні сягають близько 1,6 млрд. т, газу – 7,4 трлн. куб. м. Однак більш перспективними з точки зору можливостей майбутнього розвитку виступають вуглеводні, видобуток яких є особливо капіталомістким по відношенню до традиційних ресурсів. Серед них виділяють метан вугільних родовищ, запаси якого в Україні оцінюються в обсязі близько 22 трлн. куб. м, та сланцевий газ із запасами близько 32 трлн. куб. м.

Розробка зазначених запасів могла б повністю вирішити питання енергетичної безпеки України щодо залежності від імпорту енергоносіїв. 100% забезпечення внутрішніх потреб, звичайно, не ставитися за мету, оскільки у конкуренції з імпоротною сировиною ціна пропозиції на внутрішньому ринку стає виваженою відповідно до його потреб. Завдання держа-

\* За даними Міжнародного енергетичного агентства.  
[http://www.iea.org/stats/indicators.asp?COUNTRY\\_CODE=UA](http://www.iea.org/stats/indicators.asp?COUNTRY_CODE=UA)

ви в цьому – максимально сприяти диверсифікації джерел і шляхів постачання енергоносіїв з метою посилення конкуренції на внутрішньому ринку. Ціна ринку сприятиме диверсифікації, оскільки дозволить вирахувати економічну доцільність будівництва нових каналів постачання з віддалених джерел видобування (з Росії, середньоазійського та прикаспійського регіонів, Близького Сходу або Північної Африки тощо). Незалежність від імпорту надає ще одну перевагу для вирішення питань енергетичної безпеки України – вона посилює її транзитний потенціал шляхом перенаправлення імпортованих потоків з внутрішнього ринку на зовнішній. У цьому контексті Україна отримує визнання як надійного партнера у співробітництві на енергетичному просторі Європи.

### Висновки

Отже, з наведеного вище можна зробити такі висновки та пропозиції:

1. Україна виснажує свої легкодоступні енергетичні ресурси, розроблені переважно ще за часів СРСР, не створюючи при цьому нових продуктивних сил, необхідних для розвитку та використання більш матеріаломістких і важкодоступних енергетичних копалин. Від цього Україна втрачає не лише тільки в сфері енергетичної безпеки. Ланцюг залежності впливає на її сталий економічний розвиток, зростання і розподіл доходів, досягнення соціальної рівноваги в суспільстві, а також формування суспільно-політичної солідарності в усвідомленні відповідальності перед майбутніми поколіннями.

2. Досягнення ефективності видобування і використання енергетичних ресурсів можливо лише тільки шляхом впровадження ринкових відносин в сегментах видобування і постачання енергоносіїв. Конкурентна боротьба на ринку призводить до формування збалансованої ціни попиту і пропозиції, яка сигналізує про максимальну корисність товару в суспільстві. Завдання держави в цій сфері – сприяння розвитку конкуренції, обмеження дії монополій, у тому числі природних, диверсифікація зовнішніх шляхів постачання, впровадження стандартів екологічно відповідальної діяльності агентів ринку.

3. У новій парадигмі ринкових відносин функції держави кардинально міняється. З одного боку, держава має максимально сприяти розвитку підприємництва в енергетичній сфері з обов'язковим дотриманням стандартів екологічної безпеки, захисту прав споживачів та захисту конкуренції, з іншого – встановлення прозорих, зрозумілих і прогнозованих у часі відносин із розподілення природної ренти між учасниками ринку та державою, яка уособлює інтереси суспільства з точки зору максимального корисного використання природних багатств.

4. Серед широкого інструментарію участі держави в розподілі ренти слід вибирати найбільш ефективні засоби. Критерієм такої ефективності мають бути: максимальна наближеність рентних платежів до ринкової кон'юнктури, обоюдне врахування інтересів сторін у відносинах «принципал-агент», легкість адміністрування та максимальне запо-

бігання можливостей для зловживання як з боку «агента» шляхом оперування валовими витратами, так і з боку «принципала» шляхом використання надмірного регуляторного впливу в корупційних цілях.

5. Кінцевою метою реформування ринку енергоносіїв має бути досягнення критеріїв добробуту, що виражаються економічним зростанням країни в довгостроковій перспективі на базі науково-технологічного прогресу, збільшенням доходів населення та їх оптимальним розподілом серед верств населення, підвищенням соціальних стандартів життя, зміцненням державних інститутів влади та максимізації ними суспільних благ.

### Література

1. Газові ринки ЄС і України: проблеми розвитку та інтеграції // Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова. Національна безпека і оборона, №8. Київ. – 2008.
2. Голоскоков А.Н. Подходы к дифференциации налогообложения в газовой отрасли // Институт проблем нефти и газа СО РАН. Якутск. 2009.
3. Ляхов А.В. Вопросы экономической оценки природных ресурсов // Экономика промышленности. – 2005. – №3. – С. 38–42.
4. Матвеев В.Д., Журавлева М.В., Ущев Ф.А. Стратегия извлечения природных ресурсов, устойчивость экономического развития и проблема «проклятия природных ресурсов» // Европейський університет в Санкт-Петербурзі. Санкт-Петербург. 2006.
5. Солоу Р. Экономическая теория ресурсов или ресурсы экономической теории // Вехи экономической мысли. Рынки факторов производства. Т. 3. Под ред. В.М. Гальперина. – СПб.: Экономическая школа. 1999.
6. Хотеллинг Г. Общее благосостояние в связи с проблемами налогообложения и установления железнодорожных тарифов и тарифов на коммунальные услуги // Вехи экономической мысли. Рынки факторов производства. Т. 1. Под ред. В.М. Гальперина. – СПб.: Экономическая школа, 1999.
7. Хотеллинг Г. Экономика исчерпаемых ресурсов // Вехи экономической мысли. Рынки факторов производства. Т. 3. Под ред. В.М. Гальперина. – СПб.: Экономическая школа. 1999.
8. Цена энергии. Международные механизмы формирования цен на нефть и газ // Секретариат енергетичної хартії. Брюссель, 2007.
9. Aitmambet Zharas. State participation and excess profits tax: what are the financial effects of their practical application in Kazakhstan? // Kazakh State Academy of Management. Centre of Energy, Petroleum and Mineral Law and Policy, University of Dundee, Scotland, U.K. 2002.
10. Baunsgaard Thomas. A Primer on mineral taxation // International monetary fund. Washington. 2001.
11. Boadway Robin, Flatters Frank. The taxation of natural resources. Principles and policy issues // World Bank. Washington. 1993.
12. Revenue Watch Index. Transparency: Governments and the oil, gas and mining industries // Transparency International. Berlin, 2010.
13. Taylor Amy. Revenue from non-renewable resources. A review of experience // The Pembina Institute. Calgary, 2006.